

Kirja-arvosteluja

On uuden talousteorian aika?

Paavo Haavikko, Tuomas Keskinen, ja Kimmo Pietiläinen: *Tässä sitä ollaan - optimistinen arvio*. Art House 1993. 139 s. Ari Ojapelto: *Lisääkö automaatio kilpailukykyä vai työttömyyttä?* Tammi 1989. 290 s. Matti Wuori ja Markku Saksa: *Titanicin kansituolit*. WSOY 1993. 222 s.

Paavo Haavikon, Tuomas Keskinen ja Kimmo Pietiläisen uusimman kirjan ensimmäisen luvun aiheena on taloustiede ja ekonomistit. Luku on mielestäni parasta antia kirjassa, joka muuten keskittyy lähinnä viime vuoden ajankohtaisten asioiden ruotimiseen. Luvun otsikko "*Neljän desimaalin tarkkuudella päin helvettä*" antaa jo viitteitä siitä, mitä tuleman pitää.

Haavikko ja kumppanit aloittavat ryöpytyksensä referoimalla – ilmeisesti puolivakavissaan – Economist-lehden juttua, jossa oli selvitetty taloustieteilijöiden asemaa talouspolitiikassa ja talouden tilaa. Tuloksena oli, että talouden tilan ja talouspolitiikan päättäjien taloustieteellisen pätevyyden välillä näyttää vallitsevan negatiivinen riippuvuus. Juttu oli kuitenkin ilmeisesti enemmän vitsi, sillä tosiasiallisesti esim. kaikissa Euroopan OECD-maissa taloustieteilijät ovat tyypillisesti tavalla tai toisella tekemässä talouspolitiikkaa kuten Bruno Frey ja Reiner Eichenberger (1993) toteavat (esimerkiksi viisi Bundesbankin johtokunnan 16 jäsenestä on taloustieteen professoreita).

Toinen mittatikka, jolla kirja arvioi taloustiedettä ja ekonomisteja, on ennusteiden osu-

vuus. Pieleen menneet ennusteet kertovat kuitenkin ehkä enemmän talouskehityksen heikosta ennustettavuudesta poikkeuksellisissa oloissa. Talouskasvun systemaattinen ja selvä yliarviointi osoittaa kuitenkin myös sen, että laman luonne ja sen syvyys valkenivat ekonomisteille kovin hitaasti. Tähän palaan jäljempänä.

Haavikon ja kumppaneiden taloustieteen kritiikkiä voidaan kuitenkin pitää ennen muuta tieteenfilosofisena. Heidän kritiikkinsä voi tiivistää kahteen väittämään. Ensinnäkin taloustieteessä ei ole tapahtunut evoluutiota. Tämän tueksi kirjoittajat siteeraavat Wassily Leontiefia, joka toteaa: "*Jos 1900-luvun suuri fyysikko James Clark Maxwell osallistuisi Amerikan fyysikkoseuran tämän vuoden kokoukseen, hänen olisi ehkä vaikea seurata keskustelua. Taloustieteen alalla taas hänen aikalaisensa John Stuart Mill pystyisi helposti seuraamaan kehittyneimpiäkin tämän vuosisadan taloustieteellisiä ajatuskuluja. Fysiikka on siirtynyt kokonaan uusille aloille soveltamalla induktiivista päättelyä havaittuihin ilmiöihin. Taloustiede taas on edelleen pääasiassa deduktiivinen järjestelmä, jonka suurimman osan Mill tunsi ja osa on peräisin jopa Adam Smithin kirjoituksista.*" Tämä sitaatti kertoo kuitenkin lähinnä vain sen, kuinka ahkerasti yli 50 vuotta sitten tieteellisen kontribuutionsa tehnyt Leontief on seurannut tieteenalansa kehitystä. Paremmankuvan nykyisestä taloustieteestä Haavikko ja kumppanit saisivat vaikkapa menemällä kirjastoon ja tutkimalla taloustieteen eri alojen aika-

kausjulkaisujen viimeisimpiä numeroita.

Toinen Haavikon ja kumppaneiden tieteenfilosofinen kritiikki koskee taloustieteen lähökohtia. Tässä he siteeraavat Paul Samuelsonia vuodelta 1947 seuraavasti: "*Talouselämän tutkimuksen eri aloilla on todellakin olemassa merkityksellisiä teoreemoja. Niitä ei johdeta tyhjyydestä tai universaalien totuuden ja kaiken kattavan soveltuvuuden a priori olettamisesta. Ne syntyvät miltei kokonaisuudessaan kahdenlaisista hyvin yleisistä oletuksista. Ensimmäisten mukaan tasapainotila vastaa jonkin suureen maksimointia tai minimointia. Toinen sisältää sen, että järjestelmä on "stabiilissa" tasapainossa tai liikkeessä.*"

Haavikko & Co toteavat, että itse asiassa oletukset optimoinnista ja talouden olemisesta joko stabiilissa tasapainossa tai liikkeessä ovat tyhjistä vedettyjä oletuksia. Heidän mukaansa taloustieteilijöiden ennusteista näkee, että maan talouden oletetaan olevan stabiilissa tasapainossa tai liikkeessä. Talouden oleminen tasapainossa tai liikkeessä ei kuitenkaan ole mikään oletus, vaan tulema. Lisäksi stabiili tasapaino ja liike eivät ole toisensa poissulkevia tulemia, vaan tasapainolla voidaan tarkoittaa nimenomaan dynaamista tasapainoa. Tiedetään myös, että saattaa olla useita stabiileja tasapainoja tai tasapainoisen kasvun uria, joista monet ovat sellaisia, että talouden voimavarat eivät ole täyskäytössä. Lisäksi jo mm. Hicks tutki epälineaarisia taloudellisia malleja, ja 70-luvulta alkaen näiden mallien kaoottiset ratkaisut ovat olleet tutkimuksen kohteena. Talouden epälineaarisuudet voivatkin selittää tuotannon viime vuosien laskun jyrkkyyttä.

Oletus rationaalisista ja optimoivista taloudenpitäjistä on tietysti vahva. Toisaalta tätä oletusta ja sen implikaatiota voidaan järjestelmällisesti testata. Käyttäytymisen empiirinen testaaminen ja mallittaminen on oma ja nopeasti kehittyvä tieteenhaaransa, jota kutsutaan ekonometriaksi. Todettakoon myös, että talusteorian puolella rajoitetun rationaalisuuden huomioon ottaminen on jo pitkään ollut tutki-

muksen kohteena.

Haavikko & Co voivat mielestäni perustellusti todeta, että he tajusivat laman luonteen ja syvyyden ennen useimpia ekonomisteja. He kirjoittivat lamavisionsa jo v. 1989 lopussa, jonka jälkeen he ovat voineet jatkaa samalta pohjalta lisäten vain uusia vivahteita visioonsa.

Laman tapahtumat velka-deflaatioineen, pankkikriiseineen ja kiinteän valuuttakurssin murtumisineen olisi pitänyt pystyä ennakoimaan jo Irving Fisherin teorioiden ja 30-luvun kokemusten perusteella. Tässä suhteessa Suomen ekonomistikunta oli pahasti jälkijunassa. Eräs poikkeus oli Vesa Vihriälä (1988), joka toi yleistajuisessa kirjassaan esille velka-deflaation ja pankki-kriisin paljon ennen kuin ne olivat sylissä.

Haavikko & Co kysyvät: "*Johtuuko todellisuuden kehittymisen virheellinen tulkinta siitä, että kaikki talusteoriat ovat vääriä? Miksei tehdä työtä oikean teorian löytämiseksi...?*" Näihin kysymyksiin voi vastata, että tiukasti ottaen esim. suhdannevaihtelujen syitä ei tunneta kovinkaan hyvin. Teoria on kuitenkin edennyt ja etenee koko ajan. Nykyisin tiedetään, että taloudenpitäjien rajallinen informaatio, heterogeenisuus, epävarmuus, rajoitettu rationaalisuus ja monet muut seikat voivat tehdä tepposet ennustajalle tai talouspolitiikan päättäjälle.

Kaiken kaikkiaan, Haavikon, Keskinen ja Pietiläisen ekonomistikuntaan kohdistama arvostelu on aiheellista, mutta sen perustelut ovat vääriä. Ekonomistien olisi oman tieteensä keinoin pitänyt pystyä parempaan.

Uusi teknologia edellyttää uutta talusteoriaa?

Ari Ojapelto on Haavikon ohella Suomen ahkerimpia talousasioista kirjoittavia. Ojapellon v. 1989 ilmestyneen kirjan ja hänen lehtijuttujensa teesi on: teknologinen kehitys lisää työttömyyttä. Teesinsä tueksi Ojapelto vyöryttää

kirjassaan anekdootteja, taulukoita ja käppyröitä vähän samaan tapaan kuin kilpailukynguru Michael Porter tai historoitsija Paul Kenedy. Kaikille heille on yhteistä myös valikoiva lähdekirjallisuus. Näiden kirjojen tarkoituksena on saada lukija vakuuttuneeksi tekijän kiihkolla ajaman hypoteesin oikeellisuudesta. Ekonomisti kuitenkin tietää, että havaitulle kehitykselle voidaan yleensä löytää monia uskottavia ja toisensa poissulkevia tarinoita. Lisäksi hän tietää, ettei tarinan pätevyys välttämättä parane sen implikaatioita tukevan faktamateriaalin määrän - vaan pikemminkin sen oletusten realistisuuden - myötä.

Lisääkö teknologinen kehitys ja tuottavuuden kasvu työttömyyttä? Kuten aiheesta väitökirjaa valmistelava Karlo Kauko (1993) toteaa: *"Jo 1800-luvun alkupuolella englantilainen David Ricardo tuli ajatelleeksi asian kääntöpuolta: tuottavuuden nousu lisää tavaroiden tarjontaa, alentaa niiden hintoja ja lisää työläisten mahdollisuuksia ostaa niitä. Kun niitä ostetaan enemmän, niitä tuotetaan enemmän, ja ... Ricardo näyttää olleen oikeassa."*

Kuten Ojapelto painottaa, kirjan pääsanoma ei ole kuitenkaan teknologianvastainen, vaan kritiikki kohdistuu varsinkin verotuksen perusteisiin. Hänen konkreettinen ehdotuksensa löytyy sivulta 280: *"Siis palkansaajan tuloverot ja sosiaalimaksut kokonaan pois työntekijöiltä ja yhteiskunnan verotulot perittäisiin yrityksiltä prosentiosuutena jalostusarvosta siten, että kokonaisveromäärä pysyisi nykyisellä tasolla. Palkansaajien käteenjäävä osuus pysyisi tietysti samana."* Miten tämä muutos sitten vaikuttaisi?

Ojapellon ehdotus merkitsisi, että kaikki verotulot kerättäisiin jalostusarvo- eli arvonalisäverolla. Tällainen kulutusveroon siirtyminen merkitsisi verotuksen progressiivisuuden poistumista, mitä voitaisiin kuitenkin kompensoida tulonsiirroilla. Ojapellon ehdotus merkitsisi myös työn hinnan laskua suhteessa pääoman hintaan, millä olisi työvoimaintensiivisyyttä lisäävä vaikutus. Annetulla tuotannon tasolla työtä käytettäisiin nykyistä enemmän.

Ojapelto tiedostaa ehdotuksensa ongelmallisuuden avoimessa taloudessa, ja hän toteaa: "Kilpailusystä veroperusteiden muuttaminen pitäisi olla maailmanlaajuista". Ilmeistä onkin, että tarvittaisiin uusi GATT sopimus, jolla vanhaan sopimukseen lisätään vielä yksi "T" (taxes), jonka nojalla kaikissa maissa vain kulutusta verotetaan. Tällaista sopimusta ei ehkä ihan äkkiä saada aikaan, mutta Ojapellon ehdotukseen liittyy myös joitakin teoreettisia varauksia.

Ensinnäkin on perusteltua, että palkkajaisajat vakuutusetuudet (esim. eläkkeet ja sairausajan palkat) rahoitetaan palkkajaisajilla maksuilla. Tehokkuuden perusteella tuotantopanosten hintojen tulisi heijastaa niiden todellisia kustannuksia. Ts. tuotantorakennetta vinouttavia veroja ei olisi syytä asettaa.

Jos taloudessa on kuitenkin esim. huonosti toimivat työmarkkinat tai muita markkinaepäyhdellisyyksiä – kuten on todennäköistä – voi vinouttava verotus olla järkevää. Toinen asia on sitten se, olisiko parempi suoraan puuttua kyseisten ulkoisvaikutusten syihin, vai käyttää verotusta näiden vaikutusten vähentämiseen.

Ei ole selvää, onko työttömyys parhaiten alennettavissa esim. työmarkkinoiden jäykkyytekijöihin puuttamalla, elvytyksellä, reaalkorkoja laskemalla vai vinouttavalla verotuksella. Monet tekijät viittaavat siihen, että esim. Suomen nykyinen korkea työttömyys alenee ennen muuta kysynnän ja tuotannon kasvun - ei niinkään työn ja pääoman hintasuhteiden muutoksen - kautta.

Kirjansa ilmestymisen jälkeen Ojapellon ajatukset ovat muuttuneet siinä mielessä, että hän näkee nyt vanhat talousteoriat kykenemättömiksi ratkomaan markkinatalouden lainalaisuuksia. Ojapelto (1993) toteaa: *"Politiikkojen tulisi tiedostaa, että teknologia on tuonut markkinatalouden mekanismin uuden, uhkaavan tekijän, jolloin markkinatalous ei toimi enää entisillä pelisäännöillä. Siksi valitettavasti meidän taloustieteen professorimmekin antavat niin toisistaan poikkeavia elvytysehdo-*

tuksia." Ojapello jatkaa: "Markkinataloudessa taas valta on kadonnut demokraattisesti valituilta poliitikoilta tuntemattomille liike- ja pankkimaailman harmaille eminisseille." Ts. säätelystä on siirrytty markkinoiden valtaan, mikä on kuitenkin lisännyt – ei vähentänyt – markkinoiden toimivuuteen nojaavien teorioiden relevanssia.

Ojapello on siinä mielessä oikeassa, että teknologia on vaikuttanut markkinatalouden toimintaan. Kansainväliset pääomamarkkinat ja rahamarkkinat yleensä olisivat paljon kehittymättömämpiä ilman uuden teknologian mahdollistamaa tietotekniikkaa. Tässäkin markkinoiden tehostuminen on siirtänyt reaali maailman lähemmäksi – ei kauemmaksi – taloustieteen oppikirjojen malleja. Hyvin toimivat markkinat sulkevat pois talouspolitiikan lähinnä vain siltä osin, että monet vanhat keinot ovat käyttökelvottomia. Toisaalta esim. hintasuhteisiin vaikuttavat toimet voivat olla nyt aiempaa tehokkaampia.

Ekonomistit uutta ideologiaa etsimässä?

Matti Wuori esittää kirjassaan, jonka hän on yhdessä Markku Saksan kanssa toimittanut, suomalaisen yhteiskunnan ja koko maapallon ongelmista laaja-alaista ja osuvaa analyysiä. Puutun seuraavassa kuitenkin vain kahteen asiaan, joissa Wuoren tarkastelu on ainakin osittain hakoteillä. Nämä asiat koskevat metsäteollisuutta ja globaalisia ympäristöongelmia, joista jälkimmäinen on kirjan tärkeimpiä osia.

Wuoren mukaan kierrätysmassa tulee lopettamaan laajamittaisen metsäteollisuuden Suomessa. Käykö näin, siitä en ole ollenkaan vakuuttunut.

Ensinnäkin nimenomaan ympäristösyistä saattaa käydä niin, että jätepaperin suosinta paperin valmistuksessa vähenee nykyisestä.

Metsäteollisuuden omistaman Keskuslaboratorion tukimuksessa koskien kierrätyspaperin käyttöä sanomalehden valmistuksessa Suomessa on päädytty seuraavan tulokseen. Hiilidioksiditaseen ja useiden muiden, mutta ei kaikkien, päästöjen kannalta on jätepaperin lämpöenergian hyödyntäminen kannattavampaa verrattuna sen käyttöön paperin valmistuksessa. Toisin sanoen tuotteen koko elinkaaren aiheuttamien päästöjen ja luonnonvarojen käytön ottaminen huomioon ei välttämättä puolla jätepaperin käyttöä paperin valmistuksessa.

EU on ottamassa elinkaariajattelun tuotteen ympäristövaikutusten arvionnin lähtökohdaksi. Tämä lähtökohta asettaa kierrätyspaperin käytön paperin valmistuksessa yhdeksi osatekijäksi, ja koko elinkaari sitten määrittää tuotteen ympäristöystävällisyyden.

Jätepaperin keräämistä alettiin 80-luvulla tukea useissa maissa varsinkin kunnallisella tasolla. Niin kauan kuin jätepaperilla ei ole kilpailevia käyttökohteita, tuki kannustaa jätepaperin tuhlailevaan käyttöön. Jätepaperin suosinta Euroopan paperitehtaiden raaka-aineena romahdutti neitseellisen massan ja puun hinnan 90-luvun vaihteessa. Tämä osaltaan vaikuttaa siihen, ettei metsänhoitoon ja kasvattamiseen kannata satsata Euroopassa yhtä paljon kuin aiemmin. Pitkän päälle lähinnä vain trooppinen massa pystyisi kilpailemaan jätepaperin nykyisen hinnan kanssa. Tällöin yhä suurempi osa OECD-maiden käyttämästä neitseellisestä massasta olisi trooppista ja yhä suurempi osa pohjoisen metsistä jäisi hoitamatta, jolloin niiden kasvu hidastuisi. Ei olekaan poissuljettua, että jätepaperin käytön suosinta paperin valmistuksessa johtaa pohjoisen pallonpuoliskon metsien hiilidioksidinielun vähemiseen ja sademetsien lisääntyviin hakkuisiin.

Yllä esitetyt näkökohdat osoittavat ensinnäkin ympäristöongelmien monitahoisuuden. Toiseksi ne osoittavat sen, että kokonaisuuden ja nimenomaan globaalin näkökulman huomioon

ottaminen voi kääntää pääläelleen sen, mikä on ympäristön kannalta järkevää.

Kirjan lopussa Wuori esittää näkemyksiään tärkeistä globaaleista ongelmista. Mutta kuitenkin juuri tältä osin kirja jää pahasti puolitehen. Kuten Wuori toteaa, ellei väestöräjähdyksen ja köyhyyden aiheuttamiin oireisiin puututa, on täysin epärealistista otaksua, että me länsimaissa voisimme suojautua niistä syntyviä ongelmia vastaan. Mutta Wuori antaa ymmärtää, että näiden ongelmien ratkaisemisessa on kyse lähinnä poliittisesta tahdosta ja siitä, että löydetään vaihtoehto talouskasvun harhalle ja markkinatalousmallille.

Hän pitää Rion 1992 ympäristökokousta taka-askeleena verrattuna Tukholman 1972 ympäristökokoukseen. Rion kokouksessa ei päästy sitovaan sopimukseen hiilidioksidipäästöjen rajoittamisesta. Tämä ei johtunut siitä, että poliittisen tahdon löytäminen vaikeiden ylikansallisten ongelmien ratkaisemiseksi on yhä työläämpää, vaan varmasti paljolti myös siitä, ettei ole selvää, miten hiilidioksidipäästöjä pitäisi rajoittaa.

Kun Wuori samassa yhteydessä ottaa esiin kehitysmaiden velkaongelman, en malta olla toteamatta, että rikkaan pohjoisen hiilidioksidipäästöjen rajoittaminen voi kärjistää kehitysmaiden velkaongelmaa ja köyhyyttä. Voidaan nimittäin osoittaa fossiilisten polttoaineiden verotuksen kiristämisen teollisuusmaissa johtavan helposti maailman korkotason nousuun ja teollisuusmaiden hintojen kohoamiseen suhteessa kehitysmaiden tuotteiden hintoihin.

Molemmat asiat – maailman korkotason kohoaminen ja kehitysmaiden vaihtosuhteen heikkeneminen – pistäisivät velkaiset kehitysmaat entistä ahtaammalle. Kun maailman väestöongelman ja samalla ympäristöongelmien helpottumisen kannalta kehitysmaiden tilanteen paraneminen on keskeisessä asemassa, saattaisikin teollisuusmaiden fossiilisten polttoaineiden verotuksen kiristäminen olla silkkää hyväntahtoista hölmöilyä. Hyvän kuvan kasvihuoneilmion torjuntaan liittyvistä epävarmuuksista ja näkökohtien paljoudesta saa Journal of

Economic Perspectives-lehden viime syksyn numerosta, jossa on viisi yleistajuista artikkelia asiasta.

Wuoren mukaan: "*Oireellista on, että myös jotkut ekonomistit ja älyllisesti vireämmät talouselämän julkaisut ovat parin viime vuoden ajan yhtäältä etsineet "sopivaa" täytettä aateyhjiöönsä ja toisaalta peräänkuuluttaneet vakavasti otettavaa vastapainoa omalle maailmankuvalleen.*" Tarvitaanko – kuten Wuori toteaa – maailman ongelmien ratkaisemiseksi vaihtoehto talouskasvun harhalle ja markkinatalousmallille? Ensinnäkin, kuten hyvin tiedetään, talouskasvu voi olla luonnonvarojen kannalta hyväksi tai pahaksi. Toiseksi, taloustiede on jo pitkään tiedostanut (*Malthusista, Ricardosta ja Millistä* alkaen), että markkinatalous ilman sääntöjä ja pidäkkeitä voi johtaa kaikkien kannalta onnettomaan luonnonvarojen tuhlaukseen ja ympäristön tuhoamiseen. Tässä mielessä ei tarvita Wuoren "*maailmankapitalismin kyseenalaistavaa läntistä ideologista vaihtoehtoa*".

Menetelmät eri tavoitteiden arvottamiseksi ja tehokkaimpien keinojen valitsemiseksi ovat jo olemassa. Parhaimpien käytännön toimintalinjojen löytämiseen ja niiden voimaansaatamiseen tarvitaan paljon tutkimustyötä ja tietysti myös poliittista tahtoa. Eri asia on sitten se, syntykö tuota tahtoa ilman Wuoren kaipaama henkistä murrosta.

Haavikko & Co, Ojapello ja Wuori antavat paljon ajattelemisen aihetta. Heidän kirjansa käsittelevät tärkeitä asioita, joista ekonomisteilla on vanhojen oppiensä perusteella paljon sanottavaa. Enkä ole kirjoittajien tavoin vakuuttunut siitä, että nyt on uuden talousteorian aika.

Kirjallisuus

Frey, B.S. ja Eichenberger, R. (1993). American and European Economics and Economists. *Journal of Economic Perspectives*, vol. 7, 185-193.

Kauko, K. (1993). Aiheuttaako tuottavuus työtömyyttä? *Suomen Kuvalehti* 29/93.

Ojapelto, A. (1993). Sosialismi ajautui konkurssiin - entä kapitalismi? *Kanava* 93/9.

Vihriälä, V. (1988). Rahoitusmarkkinoiden vaukaus. *Suomen Pankki*, A:68.

Martti Hetemäki